

Helden

150 epigrammen uit de Anthologia Graeca

Vertaald door Patrick Lateur

DAMON

Inhoud

Inleiding	7
I – Mythologisch	19
II – Homerisch	67
III – Tragisch	117
IV – Historisch	145
Annotaties bij de epigrammen	183
Register op epigrammendichters	196
Register op eigennamen	198
Register op epigrammen	214

Inleiding

Helden leverden grootse prestaties voor hun gemeenschap en kregen daardoor een centrale rol toebedeeld in de Griekse mythen en sagen. Zij kregen een plaats tussen goden en mensen, en niet zelden werden ze lokaal vereerd in een heroön. Een heros als Herakles werd dan weer over heel Hellas verheerlijkt als een halfgod. De culturele en religieuze betekenis van helden gaf aanleiding tot creaties in bouwkunst en beeldende kunsten. Het meest tot de verbeelding spraken wellicht heroïsche figuren die onsterfelijk werden door epos en tragedie. De verhalen van Achilles en Odysseus, Oidipous en Medeia werden door de eeuwen heen verteld, gelezen en opgevoerd. Naast de mythische helden die opdoken uit de nevel der tijden, kwamen mettertijd figuren te staan die beroemd werden omwille van hun politiek-maatschappelijke betekenis of door hun sportieve prestaties. De Spartaanse koning Leonidas of de worstelaar Milo van Kroton kregen een heldenstatuut aangemeten.

De *Anthologia Graeca*, een verzameling van ruim vierduizend epigrammen van de hand van meer dan driehonderd dichters gaande van de zevende eeuw vóór tot de zesde eeuw na Christus, is in haar thematische rijkdom een echte spiegel van de oudheid. Ook heldenfiguren maken deel uit van het repertorium, in hoge mate mythologische figuren, maar ook historische. Veel van die epigrammen ademen een duidelijk poëtische inspiratie, andere voelen veeleer aan als retorische oefeningen.

1. De homerische held

De meest duidelijke definitie van de functie en de plicht van de helden voor Troje verwoordt de Lykiër Sarpedon tot zijn strijdmakker Glaukos. De rijke vorst is zich bewust van zijn geprivilegieerde positie en beseft dat zo'n voorrecht hem verplicht tot dienst aan de gemeenschap op het slagveld. Die rol van krijger maakt hem gelijk aan de goden:

*... 'Waarom toch staan wij beiden
in Lykië het hoogst in eer en geeft men
ons ereplaatsen, vlees en volle bekers?
Waarom bekijken allen ons als goden?
Wij hebben bij de oevers van de Xanthos
een groot domein dat rijkelijk voorzien is
van wingerds, fruitbomen en tarwegronden.
Dat dwingt ons post te vatten in de eerste
gelederen der Lykiërs en daar
ons in de hitte van de strijd te werpen.'
(Ilias 12.310-316)*

Als held kan hij nu wel een god gelijken, toch blijft hij een sterveling en ontsnapt hij niet aan de dood.

*'... Maar nu zonder tal
de Doodsgodinnen ons omringen – hen kan
geen sterveling ontvluchten of vermijden –,
laten wij dan in elk geval vooraan gaan,
betzij wij roem verschaffen aan een ander,
betzij een ander ons de roem zal schenken.'
(Ilias 12.326-328)*

In deze paradox ligt de tragiek van de homerische held. Een god in de ogen van zijn mensen, moet hij zich als een heros gedragen omdat hij in werkelijkheid geen god kan zijn. Zijn sterfelijke natuur wordt evenwel gecompenseerd door wat binnen de homerische cultuur centraal staat: de roem in de strijd. Zo rechtvaardigt Sarpedon zijn heroïsme.

Dat is ook de tragiek van Achilles, die zichzelf voor een dilemma plaatste. Hij had ooit gekozen voor een kort en roemrijk leven, maar door zich uit de strijd terug te trekken kan er geen sprake zijn van roem die hij alleen kon behalen in de vlakte van Troje. En Hektor stond voor een gelijkaardig dilemma: zijn plicht tegenover vrouw en kind was onverenigbaar met zijn plicht voor de gemeenschap. De held van de *Odyssee* getuigt eveneens van moed en fysieke kracht tijdens zijn dooltocht over zee en zijn wraakneming op Ithaka. Maar in hem is een ander soort heros merkbaar: sluw maar ook nieuwsgierig en verstandig, gedurig beproefd maar geduldig. Brains zijn belangrijker dan biceps. Toch is hij de held die geen held kan zijn, geen roem verwerven kan. Hij is een Niemand, verloor vloot en manschappen, vlot en kleren. Daarom vraagt hij aan Nausikaä dat zij hem terug onder de mensen zou brengen, hem zijn identiteit teruggeven:

*Toon mij uw stad en geef mij een stuk stof
om over mij te gooien, wellicht had u
een pakdoek voor de was op weg naar hier.'*
(*Odyssee* 6.178-179)

Het blijft merkwaardig hoe de homerische held nadenkt over zijn toestand en zijn lot. Het is ook door die reflecties dat de homerische epen een Bijbel bleven voor de Grieken. En dat grote en kleine homerische helden voortleefden in teksten, ook in de verzen van de *Anthologia Graeca*.

2. De tragische held

Ook tal van figuren uit de Griekse tragedies inspireerden de epigrammenschrijvers. Een aantal van hen, zoals Andromache en Ajas, kwamen ook al voor in *Ilias* en *Odyssee* omdat de epische cycli lang na de archaïsche periode stof bleven leveren aan dichters. Verwonderlijk is dan weer dat een Antigone uit de Thebaanse sagen-cyclus in de bewaarde epigrammen slechts tweemaal heel terloops wordt vermeld (cf. 140 en *Dichters hebben vele moeders* 97).

De tragedie is een van de grote artistieke creaties in het Athene van de 5de eeuw v.C. Centraal in het werk van Aischylos, Sofokles en Euripides staat het pathos, het lijden van de held of heldin. In zijn *Poëtica* verklaart Aristoteles lijden als ‘een verwoestende of pijnlijke gebeurtenis’ (1452b10). Dat lijden ondergaat de held ten gevolge van een misstap (hamartia) waarvan hij zich plotseling bewust wordt (anagnorisis). In zijn bekende definitie van de tragedie legt de filosoof de nadruk op ‘uitbeelding (mimèsis) van een serieuze handeling ... waarbij door medelijden en vrees een verlichting (katharsis) van dergelijke emoties wordt bewerkstelligd.’ (1449b25) De toeschouwer (of lezer) voelt zich betrokken bij een situatie die ondanks de extreme vormen die zij soms aanneemt, toch herken-

baar blijft en een weldadig effect op hem heeft. Op basis van deze criteria spreekt Aristoteles een duidelijke voorkeur uit voor *Koning Oidipous* van Sofokles en *Ifigeneia in Tauris* van Euripides. Het moment van inzicht dat tegelijk een bruuske ommekeer betekent voor Oidipous, is beroemd:

Aa. Aa nu is mij alles duidelijk.
Aa licht
vandaag zie ik u voor de laatste keer.
Ik ben de zoon
van wie geen zoon had mogen krijgen.
Ik leef met de vrouw
met wie ik niet had mogen leven.
Ik ben de moordenaar
van wie ik niet had mogen doden.
(1182-1185)

In het theater keek de gemeenschap van de Atheners binnen de religieuze context van de Dionysiën naar opvoeringen die voor de polis als een spiegel werkten. Politiek-maatschappelijke en moreel-religieuze vragen speelden daarin een voorname rol. De tragische personages zijn nadien door opvoeringen en door lectuur via onderwijs en retorische vorming cultureel erfgoed van de Grieken geworden. Zo bleven Ifigeneia, Hippolytos en vele anderen voortleven in de kleingedichten van de *Anthologia Graeca*. In deze epigrammen geen lichtvoetigheid, maar eenzelfde tragische geladenheid als in het grote genre waarop zij teruggaan.

3. Andere mythologische helden

De heroïsche figuren uit de Griekse mythen en sagen komen in grote mate uit epos en tragedie voor zover die ons zijn overgeleverd. Maar er zijn nog heel wat figuren in de mythen en sagen die indruk maakten door hun heldhaftig optreden. Vóór allen Herakles. Hij treedt wel geregeld op in de tragedies, in het bijzonder in Euripides' *Trachinische meisjes*, maar het zijn vooral zijn twaalf werken die epigrammendichters inspireerden. De zoon van Zeus en Alkmene werd de meest vereerde heros in de Griekse wereld, onder meer als voorvader van de Doriërs. Andere heroën die als stichters werden vereerd zijn Theseus (Attika) en Perseus (Argolis). Het heroïsme van deze laatste kwam tot uiting in het doden van de Medousa en de bevrijding van Andromeda.

De moeder van Perseus was Danaë. Bij uitbreiding kunnen we haar en nog een paar andere mythologische figuren zoals Dafne en Ganymedes, of Niobe en Marsyas hier onderbrengen op grond van hun verhouding met of hun verzet tegen een godheid. Niobe en Marsyas worden zelfs tragische figuren ten gevolge van hun hybris. Verder zijn er nog onder meer de geliefden Hero en Leandros die elkaar terugvonden in de dood, en de gebroeders Kleobis en Biton die de eeuwige slaap genoten na een zware inspanning ten dienste van hun moeder, priesteres van Hera.

4. Politiek en sport

Onafgezien van de verschillende staatsvormen van de Griekse poleis afzonderlijk of van Hellas in zijn geheel, bewonderden de Grieken grote leiders: de tiran

I
Mythologisch

---

1 - Admetos *

Anonymus (9.466)

Ἦνορέης κλυτὰ ἔργα τεῆν ἔστεψαν ἀπήνην,
καὶ νύμφην βοόωσιν ἀριστοπόνοις ὕμεναίοις.

Grootse daden van heldenmoed
bekroonden je wagen
en mensen verheerlijken je bruid
met voortreffelijk gecomponeerde hymnen.

2 - Alfeios en Arethousa

Anonymus (9.683)

Ἄλφεός ἄρρεν ὕδωρ, Ἄρεθούσιόν ἐστι τὸ θῆλυ·
καὶ γάμον εὗρεν Ἔρωσ κίρναμένων ὑδάτων.

Mannelijk
de stroming van Alfeios,
vrouwelijk
de vloed van Arethousa.
Eros bedacht voor hen een huwelijk,
verenigde hun wateren.

II
Homerisch

---

44 - *Ilias* en *Odyssee*

Antifilos van Byzantium (9.192)

Αἱ βίβλοι, τίνες ἐστέ; τί κεύθετε; —"Θυγατέρες μὲν
Μαιονίδου, μύθων δ' ἱστορες Ἰλιακῶν·
ἅ μία μὲν μηνιθμὸν Ἀχιλλέος ἔργα τε χειρὸς
Ἑκτορέας δεκέτους τ' ἄθλα λέγει πολέμου·
ἅ δ' ἑτέρα μόχθον τὸν Ὀδυσσεὸς ἀμφὶ τε λέκτροις
χρηεῖοις ἀγαθᾶς δάκρυα Πηνελόπας." —
Ἰλατε σὺν Μούσαισι· μεθ' ὑμετέρας γὰρ αἰοιδᾶς
εἶπεν ἔχειν αἰῶν ἔνδεκα Πιερίδας.

- Wat voor boeken zijn jullie? Wat is je inhoud?

- We zijn de dochters van de zoon van Maion,
we kennen de Trojaanse sagen.

De ene vertelt over Achilles' wrok, geweld van Hek-
tors hand,

gevechten van een oorlog tien jaar lang.

De andere van Odysseus' ellende, tranen van de goede
Penelope, eenzaam in bed.

- Wees ons genadig mèt de Muzen.

Na uw gezangen kan de wereld zeggen:
nu zijn de Piëriden met hun elven!

45 - Homeros' lied

Anonymus (9.522)

Ἰλιάς, ὦ μέγα ἔργον, Ὀδυσσεΐης τε τὸ σῶφρον
γράμμα, τὸ καὶ Τροίη θῆκεν ἴσην Ἰθάκην,
τόν με γέροντ' αὖξοιτ' ἔς ἀεὶ νέον· ἢ γὰρ Ὀμήρου
σειρὴν ὑμετέρων ρεῖται ἀπὸ στομάτων.

Ilias, heerlijk werk,
Odyssee, wijs geschrift
dat Ithaka zo groot als Troje maakte:
laat mij, een grijsaard, groeien eeuwig jeugdig.
Uit jullie monden vloeit
Homeros' magisch lied.